

KÖNYVJELZŐ

ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOK 1990*

(Rendhagyó recenzió)

Rendhagyó recenzálásra vállalkoztam, ugyanis a Szoboszlai Györggyel szerkesztett, ez évben publikált könyvünket szeretném a Tér és Társadalom olvasóinak bemutatni. Természetesen nehezen tudom magam mentesíteni a szerkesztői elfogultságtól — azt hiszem, ezt már az elején illik leszögezni — legfeljebb az elfogultsággal szemben az adhat némi ellensúlyt, hogy szerkesztőtársammal együtt jól ismerjük a kötet megszületésének körülményeit, részt vettünk a választásokkal kapcsolatos kutatásokban, a kutatási eredmények értelmezése, értékelése feletti vitákban, s mindezt elég sok háttérinformációval rendelkezünk.

A választási kötet különben része azoknak a vizsgálatoknak, amelyek az MTA Politikai Tudományok Intézetében — a korábbi Társadalomtudományi Intézetben — immár hagyományosnak mondhatók, s amelyeknek terveink szerint folytatása lesz az elkövetkező választások alkalmával. E kötet közvetlen előzménye a még 1990-ben kiadott *Parlamentari választások* című könyvünk. Akkor abban a kötetben igyekeztünk sokfelől és sokféle információt szerezni a választási előkészületekről, a kampányról, az eredményekről, s az így összegyűjtött írásokat, elemzéseket a választás teljes eredmény-listájával egészítettük ki.

Munkatársaink akkor minden választási körzetben megfordultak, helyszíni megfigyeléseket folytattak, interjúkat készítettek, részt vettek a választáson induló pártok gyűlésein stb. Az akkori célunk a minél teljesebb és hitelesebb anyaggyűjtés volt.

Nos, ezt a célt a Helyhatósági választások vizsgálatakor is szem előtt tartottuk, azonban *1990 őszén szinte minden egészen más volt* mint tavasszal, a parlamenti választások idején. Nemcsak a politikai közhangulat látványos megváltozása miatt, hanem azért is, mert a nagypolitika szemmel láthatóan nem tudott mit kezdeni a lokális kérdésekkel. A pártok többsége a korábbi pártharcok jegyében az országos politikai kérdéseket erőltette, a helyi társadalmak lakossága pedig — a tavaszi politikai eufóriát követő apálytól függetlenül — elsősorban arra volt kíváncsi, hogy helyben mit tehet, mire lehet képes az önkormányzati vezetés. Valóban új, demokratikus helyi hatalom lép-e a tanácsok helyébe, vagy csupán a tanácsi cégtáblákat festik át? Különben pedig a helyi társadalom számára az országos ügyeknél lényegesen fontosabb kérdésként merültek föl a „földhözragadt”, lokális problémák: lesz-e járda, egészséges ivóvíz, óvoda, bölcsőde, jó közlekedés és így tovább. Ezért következett be törvényszerűen az, hogy azokon a településeken, ahol közvetlenül lehetett megválasztani az önkormányzati képviselőket, ott már az első forduló eredménnyel járt, ahol pedig pártokra lehetett csak szavazni, ott

*A kötet szerkesztője a Tér és Társadalom szerkesztőbizottsága kérésére vállalkozott e szokatlan lépésre, az általa szerkesztett kötet ismertetésére.

a lakosság érdektelensége miatt az első forduló eredménytelen maradt, s nagyon sok településen a második fordulóban is épphogy meghaladta a részvétel az előírt 25%-ot. (Mint ismeretes, a 10 ezer lakosnál nagyobb településeken volt listás választás, a kisebb lélekszámú települések lakói viszont személyekre szavazhattak.)

Természetesen más volt ez a választás kutatási szempontból is, hiszen több mint három-ezer település mindegyike számos sajtóságot hordozott, s míg az országos választás minden szavazó kerületére eljutottak munkatársaink, ez az önkormányzati választás esetében megismételhetetlen volt. Ezért arra kényszerültünk, hogy néhány megyéről, városról, s más kisebb-nagyobb település választási eseményeiről gyűjtöttünk információkat. Végül is munkatársaink négy megyéről (Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Somogy, Veszprém), valamint a fővárosról készítettek elemzéseket. A megyék esetében arra törekedtünk, hogy legalább a megyeszékhelyről, egy nagyobb — lehetőleg városi —, s két kisebb településről készüljön hiteles választási elemzés. Ezt a sort egészítették ki más városokról, fálvokról készült elemzések; Boglárlelle, Orosháza, Pápa, egy fővárosi kerület (Nagytétény), egy alföldi kistáj települései (Dabas és környéke) és néhány falu (Alsónémedi, Dudar, Tiszabő, Verőce) került így be a mintánkba. Ez a minta — a megyék kiválasztását is beleértve — természetesen *nem volt reprezentatív*. Bírálóink ezt esetleg szemünkre is fogják vetni, ezért is szeretném leszögezni, hogy tudatosan vállaltuk azt, hogy mintánk nélkülözni fogja a reprezentativitást. Helyette inkább olyan településeket választottunk, amelyeken korábban már folytattunk kutatást, s többé-kevésbé megismertedtünk a település helyi társadalmával. Ezekben a településeken ugyanis lényegesen otthonosabban mozogtunk, néhány helyen jól ismertük a helyi elit jellegzetes

személyiségeit, figyelemmel kísérhettük a rendszerváltás mozzanatait, s egy kicsit benne éltünk a helyi társadalomban. Az önös kutatási érdekeken túl ez a szempont is motiválta mintánk kiválasztását.

Tizenhat tanulmány született így, amelyekből többek között megtudhatjuk, hogy Csongrád megyében „hogyan nő ki a tulipános sasfészekből egy virágzó narancsfiget?“, hogy Dudaron „a harc nem fejeződött be, csupán csönd van“, Alsónémedin „hát itt a demokrácia, ez köllött!“, Orosházán „előbb Magyarországhoz kell fölzárkózni, aztán Európához!“, Tiszabőn pedig „mink cigányok — kérem szépen — haspártiak vagyunk“, s Boglárlellén „az egypárturalom akár vörös, akár zöld, éppen olyan káros, mint volt negyven évig“. Az idézettek különben a tanulmánycímekből valóak, s különböző rendű és rangú helybeliek véleményében hangzottak el. Ez a tizenhat tanulmány alkotja a kötet első részét, míg a második rész ezúttal is a választási eredményeket tartalmazza megyei és városi bontásban. Ismereteim szerint ez a több mint háromszáz oldalas eredménylista a választásról készült legrészletesebb publikált információ.

A tanulmányokra visszatérve — a tizenhat tanulmány *minden tekintetben különböző*, beleértve színvonalukat, terjedelmüket, vizsgálódási szempontjaikat. Munkatársaink ugyanis teljesen szabad kezet kaptak a helyi vizsgálat elvégzésében, csupán arra kértük őket, hogy esetleges pártszimpátiájukat rendeljék alá a semleges, kutatói követelménynek. (Meg kell jegyezni, hogy nem kevés szerkesztői munkát és figyelmet kívánt a tanulmányok rövidítése, egymáshoz való közeletése.) A sokféleséget is kénytelenek voltunk előzetesen fölállalni, elsősorban azért, mert nincs — nem is lehet — megfelelő választási kutatásra vonatkozó tapasztalatunk, másodsorban pedig azért, mert a velünk való együttműködést vállaló munkatársak is híján voltak

a választási tapasztalatoknak, ráadásul képzettségüket, szakmájukat tekintve is igencsak sokfélék (szociológusok, politológusok, történészek, közgazdák, jogászok, szociálgeográfusok stb.).

Bíráloink nyilvánvalóan arra hivatkoznak majd, hogy a választások vizsgálatának igen nagy nemzetközi irodalma van, tehát alkalmunk lehetett volna abból meríteni. Ez azonban csak részben igaz, ugyanis a nemzetközi vizsgálatok általában tradicionálisan és jól működő polgári demokráciákra és önkormányzatokra vonatkoznak, nálunk — s tágabb kelet-európai térségünkben — viszont sok minden képlékeny, s gyorsan változó. Nem alakultak ki stabil politikai pártok, pontosabban a pártosodás folyamata nem fejeződött be sem a választások idejére, sem napjainkig. A monolitikus pártállam lebontása, egy jól működő demokratikus intézményrendszer kialakítása minden bizonnyal hosszabb időt követel. Nem alakult ki az állampolgár szavazói attitűdje — igen gyorsan, s rapszodikusan változhat, s változik meg. Ne feledjük, a magyar társadalom többsége számára reveláció volt a korábbi kötelező választási részvétel után a választásokról való távolmaradás jogának felismerése. Ha nem megyek szavazni, annak nem lehet semmi személyemre vonatkozó negatív következménye. Persze a távolmaradásnak más országos és helyi következménye is lehet, a részvételt meg kell tanulni, s csak a demokrácia elsajátítása közben formálódik meg az állampolgárok választói attitűdje. Addig pedig igen sok lesz a rögtönzés, a felszínes ítélet, s az inkorrekt magatartás.

Ami pedig a helyhatósági választások *tartalmi részét* illeti, az alábbiakat szeretném kiemelni:

A választási kampány — csekély kivétellel — meglehetősen belterjes maradt, s nem tudta magával ragadni a helyi társadalmakat. A politikai pártok valójában nem is tudtak mit

kezdeni a helyhatósági választásokkal. Részen azért, mert képtelenek voltak ráhangolódni a helyi ügyekre, érdekekre, részben azért, mert túlságosan is egymással voltak elfoglalva. A választás egyértelműen beigazolta, hogy *egészen más a nagypolitikát „csinálni”, s egészen más a helyi politika.* Az utóbbi, ha úgy tetszik mindennapibb, földhözragadtabb. Egy-egy helyi társadalom számára a nagypolitika kérdései — Európa, nemzet, haza, bor, búza, Isten, tiszta erkölcs stb. — igencsak távoliak, s túlságosan fennkölték. A helyi társadalmak többsége napi — megélhetési, fennmaradási — gondokkal küszködik, egészséges ivóvizet szeretne, szennyvízcsatornát, az iskolaépület felújítását, polgárainak pedig megfelelő munkalehetőséget, szolid megélhetést, megfelelő közbiztonságot, szociális ellátást, stb. S számára teljesen mindegy, hogy milyen pártállású a polgármester, vagy a képviselőtestület többsége, egy értékmérője van: képes-e a helyi társadalom számára megfelelő életfeltételeket teremteni, vagy sem.

A pártok a nagypolitika búvkörében élve minderről megfeledkeztek. Pedig könnyen belátható és elfogadható lett volna számukra az, hogy a demokratikus folyamatok sikere vagy kudarca a helyi társadalmak együttműködésén múlik.

A választás tétje az induló pártok számára egyértelműen a nagypolitikai aspirációkból következett. A kormánypártok — elsősorban az MDF — túlságosan bíztak erőfőlnyükben, s a tavaszi választási győzelem megismétlését remélték. Arra számítottak, hogy az ellenzéki pártok vidéki bázisa és szavazótábora jóval gyengébb az övékéénél. Az ellenzéki pártok viszont abban reménykedtek, hogy a két választás közötti fél év, az MDF (és a kormánykoalíció) hibái miatt nekik kedvez, s a választók zöme melléjük áll. Mindehhez ők sem nyitottak nagy kampányt, önbizalomban ők sem szenedtek hiányt. Egy dologban megegye-

zett a kormánypártok és az ellenzékiek mentalitása; a helyi politikai kampányukat a nagypolitikának rendelték alá, s ez nagy tévedésnek bizonyult.

Mint ismeretes, a választás szenzációja az volt, hogy a kisebb településeken már a választás első fordulója eredményt hozott, a nagyobb településeken viszont sorra kellett ismételní a választást a választópolgárok nagyon alacsony részvétele miatt. A listás településeken így csak a második forduló hozott eredményt, s ehhez elég volt a lakosság egynegyedének-egyharmadának a részvétele. A kétféle választási szisztéma közötti különbség rendkívül fontos a választás eredményeinek a mérlegelésekor. Már csak azért is, mert a választást szinte valamennyi párt másként — természetesen a saját szempontjából — értékelte. Az ellenzéki pártok egyértelműen a kormánykoalíció, s különösen az MDF, nagy vereségének és a saját pártjuk győzelmének könyvelték el, míg a kormánypárti politikusok a régi pártállami vezetés fondorlatos tevékenységének, a falusi lakosság régi vezetése általi megfélemlítettségének, vagy éppen a tanácsi vezetők átmentésének tulajdonították az eredményt.

Pedig, ha az arányokat tárgyilagosan szemléljük, egyértelműen látható, hogy a választást polgármesteri és önkormányzati testületi szinten is a *független mezben induló jelöltek nyerték*, a települések több mint háromnegyedében, a szavazatok igen magas arányával. A pártok tulajdonképpen a maradék nem egészen egynegyveden osztozhattak, kétségtelenül úgy, hogy a kormánykoalíció pártjai — különösen az MDF — messze várakozáson alul szerepeltek. Ezért nem túlzás ha azt állítjuk, hogy a helyhatósági választás *mindenfajta pártpolitika veresége volt*, ezt mutatta a helyi társadalmak részvételében tapasztalt különbség, s ezt a függetlenek meglepő sikere. Természetesen a „listás” településeken, ahol csak pártokra lehetett szavazni, az ellenzéki

pártok lényegesen jobban szerepeltek mint a kormánypártok, s ezt a későbbi időközi helyhatósági (és parlamenti) választások még inkább megerősítették.

Külön kérdésként jogosan merült föl a választások értékelése fölötti vitákban, hogy tulajdonképpen *mit tartalmaz a függetlenség, s kik is azok a függetlenek?* Tapasztalataink szerint a függetlenség elsősorban az jelentette, hogy a jelölt *nem pártszínekben* indult, bár ettől függetlenül egyik-másik párt, vagy helyi érdekcsoport támogatását élvezhette. Jellemző, hogy a választásokon mintegy ezer helyi szervezet támogatt jelölteket a választási küzdelmekben, s ezek közül több kifejezetten nem politikai jellegű szervezet — például sportkör, kulturális egyesület stb., — is akadt. A függetlenség jelenthette azt is, hogy a helyi ügyek pártérdekektől függetlenek, s csak zavart okoz, ha a nagypolitika érdekei mentén próbálják a helyi vezetést megszervezni. A függetlenség továbbá azt is jelenthette, hogy a helyi értelmiség a nagypolitikából igen gyorsan kiábrándulva inkább a helyi ügyek felé fordult, s felismerte, hogy nagyobb eséllyel indulhat a választáson, ha távol marad a nagypolitikai csatározásoktól. Akár reális politikai érzékből, akár számításból történt mindez, azt jelzi, hogy a *helyi elit jobban megérezte a lakosság hangulatát*, s ezt igyekezett a maga javára fordítani.

A helyhatósági választásokat követően a kormánykoalíció pártjai megsértődtek a választási kudarc miatt, s elfordultak az önkormányzatoktól. Az önkormányzatok körüli hatásköri viták, az önkormányzatok központi támogatásának kérdései és vitái jól jelzik ezt az elfordulást. Az új hatalmi struktúrában, amelyben a korábbiaktól eltérően egy eddig nem szerepelt elem is helyet kapott, a köztársasági megbízott intézménye, s amely struktúrában a megyei hatalom félreérthetetlenül háttérbe szorult, a kormány elsősorban a köztár-

sasági megbízottak segítségével, valamint az ún. dekoncentrált intézményekkel *igyekezett az önkormányzatok hatalmát, befolyását korlátozni, vagy élesebben fogalmazva: megkezdte az önkormányzatok bekerítését.*

Az ellenzéki pártok — mindenekelött az SZDSZ — viszont kezdettől fogva fölkarolta az önkormányzatokat, támogatta tevékenységüket, s ha kellett, védelmükre kelt. Nagyon gyorsan kialakult az új helyi hatalom struktúrája, amelyben meggyengült megyék, kormánypárti köztársasági megbízottak és dekoncentrált szervezetek, valamint jobbára ellenzéki (vagy független) önkormányzatok működnek, s vívják sajátos hatalmi harcukat. A tét egyszerűen az, hogy a nemrég alakult önkormányzatiság nem esik-e áldozatául az új államerősítő, centralizációs törekvéseknek. A

nagypolitika szemmel láthatóan fölismerte az önkormányzatokban rejlő politikai lehetőséget, s azt a maga javára szeretné kihasználni. Természetesen érthető módon.

A választás tapasztalatait természetesen még hosszan lehetne sorolni. Úgy gondolom, hogy a folytatás nem marad el; különösen a hamarosan sorra kerülő választások előkészületeiben lehet majd az első szabad választás tanulságait felhasználni. Kötetünk ehhez minden bizonnyal segítséget nyújt. Ezért is szeretném mindazoknak a figyelmébe ajánlani, akik aktívan foglalkoznak helyi vagy országos politikával, s azoknak akik érdeklődnek a politikai szociológia iránt; oktatják, tanulják vagy tudományos kutatásaikban művelik a politológiát.

Bóhm Antal

AZ ALKALMAZOTT SZOCIÁLGEÓGRÁFIA ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

Berényi István

Budapest, 1992. Akadémiai Kiadó, 165 o.

Földrajzi Tanulmányok 22.

Sorozatszerkesztő: Marosi Sándor

Berényi István több évtizedes kutatói munkásságának egyik jelentős rész-összefoglalója az akadémiai doktori értekezése nyomán készült könyv, s ez már szinte előlegezi a munka értékét, hiszen már „átment a legmagasabb minősítő fórum megméretésén”.

A szociálgeográfia elmélete és módszere

A tanulmány egyik nagy érdeme, hogy szinte teljeskörűen feltárja és a szélesebb szakmai közvélemény számára is újdonsággal szolgáló

módon elemzi a szociálgeográfia kialakulásának és fejlődésének összefüggésrendszerét, társadalmi és tudományos háttérét. Teleki Pál tudománytörténeti megközelítését alkalmazza Berényi István akkor, amikor nemcsak a könyvészeti fejlődés szemléltetésére, hanem a „gondolat fejlődésére” helyezi a fő hangsúlyt.

Az emberföldrajz a XIX. század közepétől kezdve formálódó gondolatrendszerén belül egyszerre több irányzat jelent meg, s ezek az irányzatok nemzeti (francia, német) sajátosságokat öltöttek, később pedig az angolszász